

AKTUÁLNOSŤ SMITHOVHO BOHATSTVA NÁRODOV PO 240 ROKOCH¹

JÁN LISÝ²

Relevance of Smith's "The Wealth of Nations" after 240 Years

Abstract: *As many as 240 years elapsed since the first publication/edition of Smith's "The Wealth of Nations", which is considered the birth of the economics as an independent science, that is why it is also referred to as the Bible of economics. The book was an immediate great success. Only during the author's life (by 1790), it was published in five editions in England and also was translated into French and German languages. Smith became a widely recognized authority not only in England but also in the entire Europe. "The Wealth of Nations" came out at the beginning of the industrial revolution; it explains and analyses the operation of the manufacture capitalism. Even despite that, the economic, societal, ethical, political, and philosophical problems are highly relevant nowadays, in the era of contemporary civilisation. "The Wealth of Nations" is a follow-up to the first significant Smith's work called "The Theory of Moral Emotions". Smith in his work "The Wealth of Nations" analyses and explains the operation of laissez faire capitalism, which he understands as the system of natural freedom. The operation of the natural freedom system is made possible owing to the invisible arm of the market, which embodies the idea of harmony of the individual and societal interests. The condition for the operation of the market invisible arm is the state's non-interference into the economy. In contrast to physiocrats and mercantilists, Smith saw the source of the country's wealth in the sphere of material production in general. The principal driving force of economic growth is the division of labour. The international division of labour increases the wealth of all nations. For this reason, Smith proclaimed the freedom of international trade based on the principle of absolute advantages. He considered labour as a stable measure of value. He viewed wages as subsistence minimum. He was aware of the contradictory relationship between wages and*

1 Príspevok je výstupom riešenia projektu VEGA č. 1/0246/16 „Efektívnosť fiškálnej a monetárnej politiky v priebehu ekonomického cyklu“.

2 prof. Ing. Ján Lisý, PhD., Katedra ekonomickej teórie, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, jan.lisy@euba.sk

profit: Each wage increase decreases the profit. Owing to "The Wealth of Nations" Smith remains a great authority not only among economists. His teaching was a source of inspiration for representatives of all the societal classes.

Keywords: *natural order, theory of value, labour, wages, capital, profit, land, rent, division of labour, accumulation of capital, international trade*

JEL Classification: P 16, D 46

1 Úvod

Pred 240 rokmi, v roku 1776 vydali v Londýne prelomové dielo škótskeho filozofa a ekonóma Adama Smitha *Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov*, ktoré sa považuje za vznik ekonómie ako samostatnej vednej disciplíny s vymedzeným teoretickým a metodologickým obsahom. Obsah tohto diela bol poznačený dobou, v ktorej vzniklo, a zároveň dovedty publikovanými názormi a fungovaním spoločnosti a hospodárstva. Rakúsky ekonóm Schumpeter v diele *History of Economic Analysis* napísal, že bohatstvo národov neobsahuje ani jedinú analytickú myšlienku, princíp, alebo metódu, ktoré by boli bývali v roku 1776 celkom nové. Napriek tomu, ako uvádza F. A. Hayek, „práve on bol zďaleka tým najväčším, a to nielen svojím vplyvom, ale tiež svojím prenikavým uchopením a jasným rozpoznaním ústredného problému ekonomickej vedy.“ [3, s. XIX]

V priebehu 17. storočia až do polovice 18. storočia mal v Anglicku dominantné postavenie merkantilizmus, ale postupne sa mnohé hospodárske opatrenia, ktoré presadzoval, dostávali do protirečenia s potrebou ďalšieho rozvoja hospodárstva. Brzdou boli mnohé štátne zásahy a regulačné opatrenia hlavne vo sfére zahraničného obchodu, napríklad vývozné subvencie, dovozné clá, podpora exportných monopolov a pod. Za hlavný zdroj bohatstva krajiny považovali zahraničný obchod. Postupne však na základe praktických skúseností a hlbšieho chápania podstaty hospodárstva sa začínali presadzovať názory podložené argumentmi, že reálne hodnoty sa nevytvárajú v zahraničnom obchode, teda vo sfére obehu, ale vo sfére výroby. S rozvojom kapitalistickej výroby sa preto názory merkantilistov stávajú predmetom ostrej kritiky a odmietania a do popredia sa dostávajú názory tých mysliteľov, ktorí vidia objektívnejšie prebiehajúce procesy a ich dôsledky. Tak sa začal proces vzniku klasickej politickej ekonómie, ktorá³ sa

3 V období vzniku ekonómie sa používal pojem politická ekonómia, od 70. rokov 19. storočia, t. j. od vzniku neoklasickej ekonómie, sa používa termín ekonómia.

rozvíjala od polovice 18. storočia do polovice 19. storočia v Anglicku a vo Francúzsku. Historicky klasická ekonómia spadá do obdobia prechodu manufaktúrneho kapitalizmu do obdobia priemyselnej revolúcie. Zároveň možno konštatovať, že vznik klasickej ekonómie predstavuje vznik ekonómie ako samostatnej vednej disciplíny. V Anglicku k hlavným predstaviteľom patrí W. Petty, označovaný aj ako zakladateľ klasickej ekonómie, a ďalej A. Smith, D. Ricardo, T. R. Malthus, J. S. Mill a ďalší. Francúzsku vetvu klasickej ekonómie predstavuje fyziokratizmus reprezentovaný F. Quesnayom a R. Turgotom. Pre Smitha ako otca hospodárskeho liberalizmu je charakteristické, že kritizuje merkantilizmus a na tomto základe dokazuje, že zdroj bohatstva krajiny nie je vo sfére obehu, ale vo sfére výroby. Ideovým a filozofickým základom Smithovej teórie je koncepcia hospodárskeho liberalizmu, ktorá vychádza z predpokladu, že fungovanie hospodárstva závisí od pôsobenia „prirodzených zákonov“, ktoré sú nezávislé od ľudí, podľa čoho by štát mal čo najmenej zasahovať do ekonomiky a ponechať fungovanie ekonomiky na pôsobenie prirodzených zákonov. Jeho učenie sa zameriava na analýzu a výklad makroekonomických otázok. Preto ekonómiu chápe ako vedu o tvorbe a rozdeľovaní bohatstva na národohospodárskej (makroekonomickej) úrovni. Teoretickým základom jeho ekonomického učenia je teória hodnoty a teória rozdeľovania. Fungovanie ekonomiky skúmal v dlhom časovom období. Cieľom Smitha a klasickej ekonómie vôbec bolo vysvetliť podstatu ekonomických javov a procesov. Vznik a vývoj klasickej ekonómie predstavuje svojím obsahom proces konštituovania ekonómie ako samostatnej vedy, ktorá používa vedecké metódy skúmania a vysvetľovania, a preto má už racionálne vedecké základy.

2 Adam Smith – najvýznamnejší predstaviteľ klasickej ekonómie⁴

Teoretickým a metodologickým základom vzniku modernej economic-

4 Adam Smith (1723 – 1790) filozof a ekonóm, zakladateľ ekonómie ako samostatnej vednej disciplíny, ktorý ako prvý vytvoril systematický súhrnný výklad economickej vedy, na svoju dobu veľmi originálny a aktuálny. A. Smith sa narodil v roku 1723 v malom škótskom mestečku pri Edinburghu v rodine colného úradníka. Jeho otec zomrel niekoľko mesiacov po jeho narodení. Veľmi skoro, ako štrnásťročný (čo bolo v tom období obvyklé), začal študovať na univerzite v Glasgowe logiku a etiku. Ako sedemnášťročný začal na univerzite v Oxforde študovať literatúru. Po skončení univerzitných štúdií sa stal v roku 1751 profesorom logiky a morálnej filozofie na univerzite v Glasgowe, kde pracoval 13 rokov. Tu napísal knihu *Teória morálnych citov* v roku 1759, ktorá sa hneď stala veľmi populárna. V roku 1764 rezignoval na profesúru a prijal veľmi výhodné miesto vychovávateľa mladého šľachtica, čím sa jeho príjem zdvojnásobil a zabezpečil si aj doživotnú penziu. Tri roky bol na cestách po Európe, hlavne vo Francúzsku, kde sa oboznámil s učením fyziokratov. Po návrate z Francúzska bol dobre finančne zabezpečený, utiahol sa do svojho rodného mesta, kde desať rokov pracoval na písaní svojho najdôležitejšieho diela. V roku 1776 vydal Smith slávny ekonomický spis *Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov*. Ako sa sám ironicky vyjadril, túto knihu

kej vedy je dielo Adama Smitha. Smithovo najdôležitejšie dielo *Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov*, pre ktoré sa zaužíval skrátenejší názov *Bohatstvo národov* (1776), predstavuje svojím obsahom prvé teoretické zdôvodnenie fungovania trhovej ekonomiky na základe motívov a stimulov hospodárskej činnosti ľudí. Nemožno však zabúdať ani na prvé jeho významné dielo *Teória morálnych citov* (1759). Ostro v ňom kritizuje kresťanskú morálku, ktorá je založená na strachu pred posmrtným životom a na prísľube večnej blaženosti. Obsahové zameranie tejto knihy je založené na princípoch etiky solidarity a dobročinnosti, ktoré považoval za prirodzené ľudské vlastnosti a ktoré sú základom usporiadania a fungovania ľudskej spoločnosti. V *Bohatstve národov* nastáva posun názorov a dominujúcim princípom sa stáva etika vlastného prospechu a vlastného záujmu, čo považuje Smith za najdôležitejšiu vlastnosť ľudí a hybnú silu rozvoja spoločnosti.

3 Zdroje a východiská Smithovej teórie – systém prirodzeného poriadku

A. Smith pri písaní svojho diela *Bohatstvo národov* vo veľkej miere využíva poznatky, ktoré vytvorili jeho predchodcovia. Týmto teoretickým zdrojom svojho učenia sa venuje celá IV. kniha nazvaná *O sústavách politickej ekonomie*. Analyzuje a kriticky hodnotí merkantilistické učenie a hospodárske opatrenia. Kritizuje zákaz dovozu a vývozu niektorých tovarov, vysoké dovozné clá, exportné dotácie, politiku aktívnej platobnej bilancie a monopolné postavenie obchodných spoločností. Analýza a kritika fyziokratického systému bola pre neho inšpiračným zdrojom pri koncipovaní teórie prirodzeného poriadku. Kritizuje hlavne fyziokratický názor na produktivitu práce, podľa ktorého len práca v poľnohospodárstve je produktívna, a v ostatných odvetviach, t. j. v remeslách a manufaktúrach, je neproduktívna. Proti merkantilistickým hospodárskym opatreniam vytýčil systém prirodzenej hospodárskej slobody ľudí. Smith dokazoval, že všetky ekonomické procesy a zákonitosti sú determinované prirodzenými záujmami ľudí, tým, že ľudia sledujú svoj vlastný záujem. Práve vlastný záujem ľudí predstavuje tú silu, ktorá ich mo-

napísal, aby zabil čas. Kniha mala veľký ohlas. Len počas Smithovho života vyšla v piatich vydaniach a bola preložená do nemčiny a francúzštiny. Spis sa skladá z piatich kníh. Prvé dve knihy obsahujú základy jeho teoretického systému, t. j. analýzu hodnoty a zisku a pozemkovej renty. V tretej knihe sa zaoberá hospodárstvom v epoche feudalizmu a vzniku kapitalizmu. Štvrtá kniha zahŕňa analýzu a kritiku politickej ekonomie. Piata, najrozsiahlejšia, kniha sa zaoberá financiami, štátnymi výdavkami a dôchodkami a názormi na úlohu a funkcie štátu. V roku 1778 bol Smith vymenovaný za Vysokého colného komisára v Edinburgu. Traduje sa, že ako colný komisár bol mierny a zhovievavý a preto pomohol rozmnožovať bohatstvo národov. Zomrel v roku 1790 ako 67-ročný.

tivuje robiť to, na čo majú najlepšie predpoklady v konkurencii s inými ľuďmi vyrábať a ponúkať čo najlacnejšie a najkvalitnejšie tovary a služby. A to nie je len záujem jednotlivca, ale je to aj záujem spoločnosti. Smithov názor o ľudskej prirodzenosti a o vzťahu človeka so spoločnosťou je základom jeho učenia. Smithova koncepcia „neviditeľnej ruky trhu“ patrí k najčastejšie citovaným názorom v ekonomickej literatúre. Vyplýva z neho, že hlavným motívom ekonomickej aktivity ľudí je ich osobný záujem o vlastný prospech. Ľudia ho môžu dosiahnuť vtedy, keď predávajú výsledky svojej práce a keď poskytujú služby iným ľuďom. To pomáha rozvoju deľby práce. Ľudia si pomáhajú navzájom uspokojovať rôzne potreby, čo zároveň zabezpečuje rozvoj spoločnosti. Záujem človeka zlepšovať svoje ekonomické postavenie predstavuje taký silný motív, že ak pôsobí bez prekážok, zabezpečuje blahobyt celej spoločnosti. „Neviditeľná ruka trhu“ je mechanizmus pôsobenia objektívnych ekonomických zákonov, ktoré pôsobia nezávisle od vôle a želaní ľudí a často aj proti ich vôli. Zo Smitovho princípu prirodzenej slobody vyplýva, že ekonomická aktivita ľudí by sa nemala nijakým spôsobom obmedzovať. Slobodný pohyb tovarov, peňazí, kapitálu a práce zabezpečí racionálne a efektívne využívanie zdrojov.

Princíp „neviditeľnej ruky“ Smith explicitne vysvetľuje v *Bohatstve národov* takto: „Ani mu spravidla nejde o to, aby prosperoval verejnemu záujmu, a nie je si toho ani vedomý ako mu prospieva. Tým, že radšej podporuje domácu výrobu ako cudziu výrobu, sleduje len svoje vlastné zabezpečenie, a tým, že túto výrobu riadi tak, aby jej produkt mal čo najväčšiu hodnotu, sleduje len svoj vlastný zisk; ako v mnohých iných prípadoch, vedie ho tu akási neviditeľná ruka, aby pomáhal k dosiahnutiu cieľa, o ktorý mu vôbec nejde... Tým, že ide za svojím vlastným záujmom, prospieja častokrát záujmom spoločnosti účinnejšie, než mu chce skutočne prospieť. Nikdy ešte, pokiaľ viem, neurobili veľa dobrého ľudia, ktorí predstierali, že uskutočňujú nejakú činnosť pre dobro spoločnosti.“ [9, s. 398] Smith pojem „neviditeľná ruka“ prvýkrát spomenul v práci *Teória morálnych citov* (1759). Smith koncepciou prirodzeného poriadku ukazuje, že trh v podmienkach konkurencie, keď ľudia sledujú vlastný záujem, zabezpečuje racionálne a efektívne využívanie zdrojov v súlade súkromných a verejných záujmov. Podstata a obsah Smithovej „neviditeľnej ruky“ je obsiahnutý v tvrdení o existencii spontánnej harmónie individuálneho a spoločenského záujmu, ktorý sa nastoľuje bez štátnych zásahov. Národné bohatstvo sa skladá zo súhrnu bohatstva jednotlivcov, to znamená, že ľudia tým, že sledujú svoj vlastný záujem, rozmnožujú svoj individuálny majetok, a tým súčasne zvyšujú majetok celého národa. Fungovanie nevidi-

teľnej ruky trhu je podmienené deľbou práce, konkurenciou a akumuláciou. To je obsiahnuté aj v najcitovanejšej pasáži Bohatstva národov. „Že sa môžeme naobedovať, to nie je z dobrej vôle mäsiara, sladovníka alebo pekára, ale preto, že im ide o ich vlastné záujmy. Nedovoláme sa ich ľudskosti, ale skôr ich sebeckta, a nikdy im nehovoríme o svojich potrebách, ale o výhodách, ktoré z toho budú mať.“ [9, s. 13] V takých podmienkach hospodárskeho liberalizmu štát má plniť len tieto tri úlohy a funkcie: 1. „chrániť spoločnosť pred zvlôľou a vpádmi iných spoločností, t. j. ochraňovať krajinu pred vonkajším nepriateľom; 2. chrániť pokiaľ je to možné každého člena spoločnosti pred bezprávím a krivdou zo strany iných ľudí a zabezpečovať spravodlivosť vo vnútri krajiny; 3. vybudovať a udržiavať také verejné zariadenia, inštitúcie a verejné stavby, o ktoré nemá záujem súkromný sektor, pretože sa nedosahuje zisk a preto sa nevyplácajú. [9, s. 615, 630, 641] Smith poukazoval aj na nebezpečenstvo vyplývajúce z postavenia monopolov, ktorých konanie je zamerané proti spotrebiteľom a tiež proti záujmom celej spoločnosti. „Monopolisti udržiavajú trvalý nedostatok tovaru na trhu tým, že nikdy úplne nepokryjú dopyt a predávajú tak svoj tovar oveľa drahšie, než je jeho prirodzená cena. Tak zvyšujú svoje príjmy neopodstatnene nad ich prirodzenú úroveň... O tom, že monopol na domácom trhu často znamená pre ten druh podnikania, ktorý získal, veľkú podporu, a že tam potom prichádza väčší podiel práce a kapitálu spoločnosti, ako by tam prišlo inak, o tom netreba pochybovať. Ale či monopol vedie k zvýšeniu celkovej výroby spoločnosti, o tom možno celkom určite pochybovať.“ [9, s. 56, 395]

4 Zdroje bohatstva národa: produktivita práce, deľba práce, akumulácia kapitálu

IV. kniha Bohatstva národov O sústavách politickej ekonómie obsahuje kritickú analýzu podstaty merkantilistickej sústavy.

Podľa merkantilistov zdroj bohatstva krajiny spočíva vo sfére obehu. Konkrétne aktívna obchodná, resp. platobná bilancia je zdrojom rastu bohatstva národa. Podľa fyziokratov jediným produktívnym odvetvím je poľnohospodárstvo, v ktorom sa vytvárajú hodnoty, čo determinuje rast bohatstva národa. Priemysel a obchod považujú za sterilné odvetvia, v ktorých sa len sčítavajú hodnoty vyrobené v poľnohospodárstve.

Podľa Smitha zdrojom bohatstva národa je množstvo vynaloženej práce na výrobu tovarov a produktivita práce a akumulácia kapitálu. Za hlavný faktor

zväčšovania produktivity práce považoval rozvoj del'by práce.

Del'ba práce sama osebe nezabezpečí rast bohatstva. Predpokladom rastu bohatstva je slobodný obchod medzi výrobcami, dodávateľmi, obcami, mestami a krajinami. „Ako je schopnosť vymieňať príčinou del'by práce, tak je rozsah tejto del'by vždy nutne obmedzený rozsahom tejto schopnosti, alebo inými slovami rozsahom trhu. Keď je trh príliš malý, nemôže nikoho podnecovať k tomu, aby sa celkom venoval jednému zamestnaniu, pretože by nedokázal vymeniť produkty vlastnej práce, ktoré nemôže sám spotrebovať, za také produkty práce iným, ktoré by potreboval.“ [9, s. 19] Z uvedeného citátu vyplýva, že obmedzením pre rozvoj spoločenskej del'by práce je rozsah, veľkosť trhu. Rozsiahly trh lepšie a efektívnejšie prispieva k rozvoju spoločenskej del'by práce ako malý trh. Ako ukazuje Smith tie národy, ktoré odstránili mnohé bariéry obchodu a podporovali slobodný obchod v rámci národného trhu a neskôr medzinárodného trhu dosiahli vyššiu úroveň produktivity práce. Rozvoj medzinárodného obchodu pomáhal zvyšovať výhody del'by práce tým, že rozširoval vnútorný trh. Smith poukázal na závislosť medzinárodnej del'by práce od rozsahu trhu. Čím väčší je rozsah trhu, tým dokonalejšia môže byť del'ba práce. Za základ medzinárodnej del'by práce považoval Smith prirodzené výhody pri výrobe určitého tovaru, čo spôsobuje, že jedna krajina vyrába určitý tovar lacnejšie, t. j. pri nižších absolútnych nákladoch než iné krajiny. Podľa Smithovej teórie absolútnych nákladov je medzinárodná výmena tovarov výhodná len vtedy, keď majú jednotlivé krajiny rôzne absolútne náklady. To prispievalo k rozvoju del'by práce a k rastu bohatstva národa. Výsledkom del'by práce je výmena tovarov, ktorú sprostredkujú peniaze. Peniaze považuje za nástroj, ktorý umožňuje výmenu tovarov a nazýva ich kolesom obehu. Vznik peňazí považoval za objektívny proces nezávislý od vôle ľudí a štátu. Z jeho analýzy vzniku a obehu peňazí vyplýva, že stál na pozíciách kvantitatívnej teórie peňazí. „V krajine, kde sa hodnota ročného produktu znižuje, nemôže zostať množstvo peňazí dlhodobo rovnaké. Jedným účelom peňazí je udržiavať obeh spotrebného tovaru. Pomocou peňazí sa kupujú a predávajú potraviny, suroviny a hotové výrobky a rozdeľujú sa ich pravidelným spotrebiteľom. Množstvo peňazí, ktoré sa dá v tej ktorej krajine za rok upotrebiť, musí sa teda riadiť hodnotou spotrebovaného tovaru, ktoré je v tejto krajine behom roka v obehu. ... Ak stúpa hodnota ročného produktu, musí množstvo peňazí v každej krajine stúpať.“ [9, s. 296 – 297]

Smith rozlišuje produktívnu a neproduktívnu prácu. Práca, ktorá vytvára tovary, podieľa sa na tvorbe ročného produktu, je produktívna, pretože vytvára zisk. Práca, ktorá poskytuje služby, je neproduktívna. „Práca niektorých

stavov, ktoré požívajú veľkú vážnosť, rovnako ako práca sluhov, nevytvára žiadnu hodnotu a nestelesňuje sa v žiadnom trvalom predmete, za ktorý by si mohli neskôr zaobstarat' rovnaké množstvo práce. Tak vládár so svojimi súdnymi úradníkmi a dôstojníkmi, ktorí mu podliehajú, a celé vojsko a námorníctvo sú pracovníci neproduktívni. Sú to služobníci štátu a sú vydržiavaní časťou ročného produktu práce iných ľudí... nevzniká z ich práce nič, za čo by bolo možno získať neskôr rovnaké množstvo služieb... sem možno zaradiť také povolania, ako kňazi, právnici, lekári, spisovatelia, herci, hudobníci... Práca týchto ľudí zaniká okamihom, keď je vykonaná.“ [9, s. 288 – 289]

Smith prikladal veľký význam akumulácii kapitálu ako zdroju rastu bohatstva národa. Za kapitál považuje všetky zásoby, ktoré sú určené na ďalšiu výrobu. Rozlišoval fixný a obežný kapitál. Obežný kapitál tvoria zásoby, tovar a zálohy miezd. Fixný kapitál zahŕňa budovy, stroje, technologické zariadenia. Najdôležitejším znakom kapitálu je schopnosť vytvárať zisk.

Podľa Smitha akumulácia kapitálu pomáha rozvíjať deľbu práce. Podnikatelia vlastníaci kapitál majú záujem ho zväčšovať, preto časť svojho zisku nespotrebujú, ale ho usporia a tieto úspory premieňajú na kapitál – akumulujú kapitál. Nositeľom akumulácie kapitálu sú kapitalisti, ktorí sporia, investujú a vytvárajú mzdový fond. V Smithovom poňatí kľúčovým subjektom je kapitalista. Zmysel akumulácie kapitálu je v tom, že sa zväčšuje kapitál aj mzdový fond, zamestnáva sa viac robotníkov a rastie bohatstvo národa. Z toho vyplýva, že základným predpokladom ekonomického rastu je trvalá a permanentná akumulácia kapitálu. Podľa Smitha „kapitál sa zväčšuje šetrnosťou a znižuje sa márnosťou a zlým hospodárením. Čo človek ušetrí zo svojho dôchodku, pridáva ku svojmu kapitálu, a buď ho použije on sám, ... alebo k tomu dopomôže niekomu inému tým, že mu tieto prostriedky požičia za úrok“. [9, s. 294]

5 Smithova teória hodnoty

Už prvá veta v Bohatstve národov poukazuje na význam, ktorý pripisuje Smith práci. „Pôvodným zdrojom všetkých nutných životných prostriedkov a vecí spríjemňujúcich život, ktoré každý národ ročne spotrebuje, je jeho ročná práca, a predmetom jeho spotreby je buď priamy produkt tejto práce, alebo to, čo sa dá za tento produkt kúpiť od iných národov.“ [9, s.1]

Analýzu a rozpracovanie teórie hodnoty možno považovať za veľký prínos Smitha k rozvoju ekonomickej vedy. Smith dokazuje, že hodnotu tovaru

určuje práca, ktorá je vynaložená na jeho výrobu. Smith rozlišoval dve štádiá vývoja spoločnosti: prvotné štádium a rozvinuté štádium spoločnosti. Rozlišoval úžitkovú hodnotu tovaru a výmennú hodnotu tovaru, ktorú nazýva „prirodzená cena“, na rozdiel od trhovej ceny. Podľa neho výmenná hodnota, t. j. cena, nezávisí od užitočnosti. Tento názor Smith dokazoval na známom parodoxe hodnoty na príklade vody a diamantu. Uvádza, že voda je veľmi užitočná a pre život nevyhnutná, pritom má veľmi nízku výmennú hodnotu – cenu. Na druhej strane diamant má pre život človeka oveľa menší význam a je menej užitočný, ale jeho výmenná hodnota – cena je oveľa vyššia ako cena vody. „Veci, ktoré majú najväčšiu úžitkovú hodnotu, majú často veľmi malú výmennú hodnotu. A zasa také veci, ktoré majú najväčšiu výmennú hodnotu, majú výmennú hodnotu veľmi malú“. [9, s. 27] Tieto paradoxy mali vplyv aj na rôzne protirečivé určenie hodnoty. Z obsahu Bohatstva národov vyplývajú až štyri názory na určenie veľkosti hodnoty.

Podľa Smitha určenie hodnoty prácou platí len pre prvé štádium spoločnosti a môže mať rôzne interpretovanú podobu. V rozvinutom štádiu spoločnosti ovplyvňujú určenie hodnoty aj peňažné náklady výroby.

1. Hodnotu tovaru určuje množstvo práce vynaložené na jeho výrobu.
2. Hodnotu určuje množstvo živej práce, ktoré je možné za tovar dostať, kúpiť alebo vymeniť. To znamená, že hodnota je určená hodnotou (cenou) práce, t. j. mzdou.
3. Hodnota je určená hodnotou práce, pričom práca predstavuje obeť (obetovanú príležitosť), ktorú robotník prináša pri výrobe tovaru.
4. Hodnotu určujú tri základné dôchodky spoločnosti – mzda, zisk a renta. Toto podľa Smitha platí v rozvinutom štádiu spoločnosti, t. j. v kapitalizme. Tieto dôchodky sú cenou výrobných činiteľov – práce, kapitálu, pôdy, ktoré predstavujú výrobné náklady.

Mzdu považuje Smith za jediný pracovný dôchodok a zisk a renta sú zrážky z tovaru vyrobeného robotníkom. Mzdu chápe ako určitý podiel na výrobku práce robotníka. Na inom mieste Smith uvádza, že mzda predstavuje cenu, ktorú robotník dostáva za prácu. Výška mzdy by sa mala pohybovať v blízkosti dlhodobého určeného existenčného minima. K tomu Smith uvádza: „Človek musí vždy žiť zo svojej práce a jeho mzda musí prinajmenšom stačiť na jeho obživu. Vo väčšine prípadov musí byť mzda o niečo vyššia, inak by nebolo možné, aby si založil rodinu a vrstva takýchto robotníkov by v prie-

behu jednej generácie vymrela.“ [9, s. 62] Smith sa domnieval, že robotníci by mali mať skôr vysoké mzdy a mzdy na úrovni životného minima by mali predstavovať spodnú hranicu, pod ktorú by mzdy nemali klesnúť. Vysoké mzdy stimulujú robotníkov k lepším výkonom, zvyšujú produktivitu práce, čím rastie bohatstvo národa.

Podľa Smitha zisk súvisí s akumuláciou kapitálu a predstavuje prirodzený dôchodok. Vzniká v oblasti materiálnej výroby. Vychádzajúc z určenia hodnoty prácou, považuje zisk za odvodený dôchodok, ktorý spolu s pozemkovou rentou zostane po odpočítaní mzdy z produktu práce. Smith chápe zisk aj ako odmenu za výrobné služby kapitálu alebo mzdy kapitalistu za riadiacu a kontrolnú činnosť. Zisk sa zväčšuje šetrnosťou a znižuje márnosťou kapitalistov. Pokiaľ je zabezpečená nepretržitá akumulácia kapitálu, potom rozvoj kapitalizmu bude kumulatívny. Predpokladom trvalého rastu je nepretržitá akumulácia kapitálu. Ideálom je kapitalista, ktorý čo najmenej spotrebúva a čo najviac šetrí. Podľa Smitha úrok je výsledkom rozdelenia zisku a renty. Smith vnímal protirečivý vzťah medzi mzdou a ziskom. „Stúpanie a klesanie zisku z kapitálu je spôsobované tými istými príčinami ako stúpanie a klesanie miezd robotníkov, teda tým, ako sa zvyšuje alebo znižuje bohatstvo spoločnosti. Ale tieto rovnaké príčiny pôsobia na zisk z kapitálu úplne inak ako na mzdy. Ak sa zvýši kapitál vynakladaný na mzdy a teda ak sa zvýšia mzdy, znižuje sa zisk“. [9, s. 79]

Pozemkovú rentu charakterizoval Smith ako odvedený dôchodok, ktorý pripadne vlastníkovi pôdy. Ďalší pohľad na rentu je analogický ako na zisk – je to odmena za výrobné služby, ktoré poskytuje pôda. Okrem toho chápe rentu aj ako monopolnú cenu, ktorá vzniká v dôsledku monopolu pozemkového vlastníka na pôdu. Pod vplyvom fyziokratického učenia považuje pozemkovú rentu za výsledok vyššej produktivity práce v poľnohospodárstve, lebo tu s človekom spolupracuje aj príroda.

Smith ukázal, že výška pozemkovej renty závisí od úrodnosti pôdy, ale aj od polohy pozemkov.

Smith rozdeľovanie bohatstva nepovažoval za také dôležité, ako je tvorba a rast bohatstva vytvoreného produktu, ktorý sa rozdeľuje medzi vlastníkov výrobných faktorov. Zo Smithovho Bohatstva národov vyplýva, že najdôležitejším faktorom dynamického rozvoja spoločnosti je rast bohatstva krajiny, čo môže prispieť k zvyšovaniu kvality života všetkých ľudí.

Smithov teoretický odkaz obsiahnutý hlavne v Bohatstve národov pred-

stavuje prvý systematický a konzistentný výklad ekonómie ako samostatnej vedy, cieľom ktorej je teoreticky vysvetliť mechanizmus fungovania trhového systému. Aj preto len máloktorý ekonomický článok a kniha neobsahuje citáciu, resp. odkaz na toto dielo. Myšlienky Bohatstva národov sa od jeho vydania stávajú inšpiračným zdrojom nielen pre ekonomickú vedu, ale čerpajú z nich aj filozofické, právne, sociologické, etické a morálne vedy. Smithov teoretický odkaz je pre každého spoločenského vedca aktuálny a nevyhnutný hlavne preto, že Bohatstvo národov predstavuje teoreticko-metodologické východisko súčasnej civilizácie.

Literatúra

- [1] ANIKIN, A.V.: *Mladosť vedy*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1974.
- [2] BUCHHOLZ, T. G.: *Živé myšlienky mrtvých ekonomů*. Praha: Victoria Publishing, spol. s r. o., 1996, ISBN 80-85605-50-3.
- [3] HAYEK, F. A.: Odkaz Adama Smitha v jazyku dneška. In: [10]
- [4] HERETIK, Š.: *Náčrt dejín politickej ekonómie*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1958.
- [5] HOLMAN, R. a kol.: *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: Vydavatelství C. H. Beck, 2005, ISBN 80-86389-15-4.
- [6] LISÝ, J. a kol.: *Dějiny ekonomických teorií*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r. o., 2003, ISBN 80-89047-60-2.
- [7] MANKIW, N. G.: *Zásady ekonomie*. Praha: Grada Publishing a. s. 2009, ISBN 978-80-7169-891-3.
- [8] SCHUMPETER, J. A.: *History of Economic Analysis*. London: 1954, ISBN 0-415-10888-8.
- [9] SMITH, Adam: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2001, ISBN 80-86389-15-4.
- [10] SMITH, Adam: *Teorie mravních citů*. Praha: Liberální institut, 2005, ISBN 80-86381-38-3.
- [11] WHEELAN, Ch.: *Odhalená ekonómia*. Bratislava: Kaligram, spol. s r. o., 2012, ISBN 978-80-8101-523-6.